

A Study of the Relationship between the Modern Novel and Schizophrenia in Hanieh Soltanpour's *Park-e Shahr*

Ayoob Moradi

Professor, Department of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran; ayoob.moradi@atu.ac.ir

Article Type

Research Article

Article History

Received

January 24, 2023

Revised

October 09, 2023

Revised

October 11, 2023

Published Online

March 21, 2026

Keywords

modern fiction,
postmodern fiction,
psychological criticism,
schizophrenia,
epistemology.

ABSTRACT

Contemporary literary criticism has become increasingly intertwined with psychology, particularly through the expanding use of psychological concepts in the interpretation and analysis of literary works. Among these concepts, schizophrenia has attracted special attention not only in clinical and psychological discourse but also in cultural and literary theory. Some prominent postmodern thinkers have gone beyond merely borrowing psychological terminology for literary criticism and have used schizophrenia, and especially paranoia as one of its major subtypes, to describe broader cultural conditions of postmodernity. In this view, postmodern culture resembles the mental condition of the schizophrenic subject, whose experience of the world is fragmented, discontinuous, unstable, and structurally disordered. At the same time, a number of essential features of modern fiction, particularly in the domains of narrative technique and characterization, display striking similarities to schizophrenia and its main symptoms. The fragmentation of thought, discontinuity of speech, the collapse of coherent temporal sequence, inwardness, isolation, and social withdrawal are among the traits that create a meaningful correspondence between the modern novel and the schizophrenic condition. On this basis, the present study attempts to examine the novel *Park-e Shahr* by Hanieh Soltanpour in order to analyze the reciprocal relationship between schizophrenia and narrative form. The study relies on a descriptive-analytical method and uses Brian McHale's theory of the distinction between modernism and postmodernism in the novel, particularly his claim that the modern novel is dominated by epistemological concerns, whereas the postmodern novel is more strongly shaped by ontological concerns. The present article begins from the assumption that although postmodern theorists have frequently employed the terms schizophrenia and paranoia in explaining cultural, social, and literary phenomena, the most substantial literary correspondence with this mental disorder is found in modern fiction rather than in postmodern fiction. This claim is especially evident in modern narrative structures that rely heavily on techniques such as interior monologue, stream of consciousness, and multiple or shifting points of view. In such narratives, the instability of perception, the fragmentation of consciousness, and the ambiguity of lived experience are not merely stylistic devices but also meaningful formal expressions of epistemological uncertainty. In this sense, schizophrenia offers a useful conceptual framework for understanding how modern fiction dramatizes the problem of knowledge, perception, and subjective experience.

Cite this Article: Moradi, A. (2026). A study of the relationship between the modern novel and schizophrenia in Hanieh Soltanpour's *Park-e Shahr*. *Literary Text Research*, 30(107), 226-250. <https://doi.org/10.22054/ltr.2023.72244.3685>

© 2026 by Allameh Tabataba'i University Press

Print ISSN: 2251-7138 Online ISSN: 2476-6186

Publisher: Allameh Tabataba'i University Press

Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir>

DOI: 10.22054/ltr.2023.72244.3685

ATU
PRESS

Literature Review

A review of the literature suggests that the relationship between schizophrenia and postmodernism has been widely discussed in the works of thinkers such as Jacques Lacan, Gilles Deleuze, Félix Guattari, Fredric Jameson, Jean-François Lyotard, and Barry Lewis. Schizophrenia, as a clinical disorder, is associated with symptoms such as delusion, hallucination, disordered thought, emotional flattening, lack of motivation, social withdrawal, and suspiciousness. These characteristics have been used metaphorically to describe the postmodern condition, especially in relation to the collapse of grand narratives, the fragmentation of meaning, the decline of historical depth, and the proliferation of local or minor narratives. Jameson, for example, links postmodern culture to surface, affective flattening, and the loss of historical consciousness, while Lyotard emphasizes the end of metanarratives and the rise of heterogeneous language games and micro-narratives. Barry Lewis also argues that paranoia is one of the defining patterns of postmodern fiction, as postmodern characters often exhibit anxiety, mistrust, and a sense that reality is unstable or conspiratorial.

However, the present study argues that the formal and thematic traits associated with schizophrenia are even more evident in the modern novel. In modern fiction, the fragmentation of consciousness is not only represented through thematic content but also embedded in narrative structure. The modern novel often moves away from linear storytelling and instead foregrounds subjective perception, interiority, and unstable temporal arrangement. Such features closely resemble the speech and mental processes of a schizophrenic subject, whose thoughts, expressions, and sensory perceptions may appear fragmented, discontinuous, and difficult to organize into a stable sequence. Moreover, the emotional and social characteristics of schizophrenic experience—such as detachment, mistrust, isolation, and the tendency to withdraw from others—find strong parallels in modern fictional characters, who are frequently portrayed as alienated, solitary, and psychologically unsettled.

Method

The novel *Park-e Shahr* provides a compelling example of this relationship. It narrates the life of a young man named Aydin, whose traumatic past and bleak present circumstances gradually lead him into violence and psychological disintegration. The story is structured through a stream-of-consciousness mode in which episodes from Aydin's life are narrated in a non-linear and fragmented manner. As the narrative shifts between past and present, the reader gradually becomes aware of the protagonist's psychological disturbances. What is especially significant is that the narrator's schizophrenic-like mentality frequently misleads the reader, disrupts narrative clarity, and creates confusion about the details of events and even about the backgrounds of certain secondary characters. This narrative uncertainty becomes one of the central means through which the text constructs its epistemological tension.

Conclusion

The conclusion of the study is that schizophrenia has a strong and meaningful relation to modern fiction, both in content and in form. The resemblance is especially visible in narrative techniques such as interior monologue and stream of consciousness, which reflect the disjointed mental and linguistic processes associated with schizophrenia. Similarly, the modern fictional tendency to depict characters as lonely, suspicious, withdrawn, and socially alienated mirrors the clinical and behavioral signs of the disorder. In Brian McHale's terms, this connection is also important because the modern novel remains fundamentally concerned with epistemology: with the question of how knowledge is formed, distorted, withheld, or destabilized. In this respect, the schizophrenic condition becomes a powerful literary metaphor and structural model for the modern narrative's engagement with uncertainty and fragmented consciousness.

Thus, while postmodern theory has often invoked schizophrenia as a metaphor for contemporary cultural instability, the present research shows that modern fiction, especially the modern narrative novel, is more deeply and consistently aligned with the symptoms of schizophrenia. The novel *Park-e Shahr* confirms this claim by demonstrating how psychological fragmentation, verbal disruption, hallucination, delusion, and social withdrawal can all operate as narrative strategies that intensify the novel's epistemological dimension. The study ultimately suggests that the modern novel is especially capable of representing the unstable relationship between mind, language, and reality, and that schizophrenia offers one of the most productive frameworks for understanding this relationship.

بررسی نسبت رمان مدرن و اسکیزوفرنی با تکیه بر رمان «پارک شهر» از هانیه سلطان‌پور

ایوب مرادی

استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ ayob.moradi@atu.ac.ir

چکیده

نقد ادبی معاصر به واسطه رشد چشم‌گیر استفاده از دیدگاه‌های روان‌شناسانه در بررسی و تحلیل آثار ادبی، بیش از هر زمان دیگری با دانش روان‌شناسی پیوند برقرار کرده است. در این میان چهره‌هایی هم بوده‌اند که از صرف بهره‌جستن از نظریه‌های روان‌شناسی در نقد متون ادبی پا را فراتر گذاشته‌اند و در حوزه تئوری‌های فرهنگی و ادبی نیز دست‌به‌دامن اصطلاحات این دانش شده‌اند. خاصه نظریه‌پردازان پسامدرنیسم که به‌طور مشخص از عنوان و علائم اختلال «اسکیزوفرنی» در تشریح وضعیت پسامدرن بهره گرفته‌اند. به گونه‌ای که فرایندهای فرهنگی پسامدرن را مشابه وضعیت ذهنی مبتلایان این اختلال و زیرشاخه عمده‌اش یعنی «پارانویا» دانسته‌اند. این در حالی است که برخی خصایص عمده ادبیات داستانی مدرن، در دو زمینه شیوه روایت‌گری و شخصیت‌پردازی، با بیماری اسکیزوفرنی و علائم اصلی آن نظیر اضمحلال گسختگی روان و بیان و همچنین تمایل به انزوا و مردم‌گریزی، نسبت و شباهت قابل توجهی دارد. براساس همین فرض، در این پژوهش تلاش شده است تا با روش تحلیلی-توصیفی، رمان «پارک شهر» از هانیه سلطان‌پور با توجه به تأثیر و تأثر اسکیزوفرنی و داستان، بررسی و تحلیل شود. برای دستیابی به مقصود نیز از نظریه برابان مک‌هیل درخصوص تمایز مدرنیته و پسامدرنیته در رمان استفاده شده است. نظریه‌ای که تفاوت رمان مدرن با نوع پسامدرن را در توجه ویژه‌ای به موضوعات معرفت‌شناسانه دانسته است. نتایج نشان می‌دهد که وجود ویژگی‌هایی همچون اضمحلال گسختگی روانی و به تبع آن زبانی، برون‌ریزی غیرارادی ناخودآگاه، هذیان‌آلودگی و توهم و همچنین گرایش به تنهایی و انزوا در راویان و شخصیت‌های آثار داستانی، می‌تواند ظرفیت مهمی برای برجسته‌کردن دغدغه‌های شناخت‌شناسانه در این آثار فراهم آورد. موضوعی که اثبات می‌کند رمان مدرن نسبت قابل توجهی با علائم و ویژگی‌های اختلال اسکیزوفرنی دارد.

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۱۱/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۰۷/۱۸

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۰۷/۱۹

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۱/۰۱

کلیدواژه‌ها

ادبیات داستانی مدرن،

ادبیات داستانی

پسامدرنیسم،

نقد روان‌شناسانه،

اسکیزوفرنی،

عنصر غالب

معرفت‌شناسانه.

استناد به این مقاله: مرادی، ایوب. (۱۴۰۵). بررسی نسبت رمان مدرن و اسکیزوفرنی با تکیه بر رمان «پارک شهر» از هانیه سلطان‌پور. متن پژوهی

ادبی، ۳۰(۱۰۷)، ۲۵۰-۲۲۶. <https://doi.org/10.22054/ltr.2023.72244.3685>

© ۱۴۰۵ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشر: دانشگاه علامه طباطبائی

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۷۱۳۸

شاپا الکترونیکی: ۲۴۷۶-۶۱۸۶

نشانی وبگاه: ltr.atu.ac.ir

۱- بیان مسأله

در آراء بیشتر چهره‌های مطرح در اندیشه پست‌مدرن همچون فردریک جیمسون، ژیل دلوژ و فلیکس گوتاری، اشارات متعددی به مسأله اسکیزوفرنی وجود دارد. اسکیزوفرنی به‌عنوان یکی از اختلال‌های شایع روانی، با علائمی همچون هذیان، توهم، ازهم‌گسیختگی اندیشه و گفتار، بی‌تفاوتی، کم‌عاطفگی، بی‌انگیزگی، گوشه‌گیری، مردم‌گریزی، دیگرهراسی، و خودبزرگ‌بینی، بستری را برای طرح ایده‌های جامعه‌شناسانه و فرهنگی فراهم آورده است که این ایده‌ها هم در آراء اندیشمندان پسامدرن دیده می‌شود و هم در نظرات انتقادی نظریه‌پردازان مدرنیسم. در عرصه ادبیات نیز گفت‌وگو و نظریه‌پردازی با محوریت اختلال روانی اسکیزوفرنی و همچنین یکی از انواع اصلی این اختلال یعنی پارانویا، جایگاه ویژه‌ای یافته است. خاصه آنکه تغییرات عمده‌ای که طی صدسال اخیر در زمینه روایت‌شناسی پیش آمده، ادبیات داستانی را واجد ویژگی‌هایی ساخته است که با در نظر گرفتن علائم و زمینه‌های اختلال یادشده، امکان شرح و بسط می‌یابند.

از آن‌جا که بیشتر تحلیل‌های ارائه‌شده درباره ارتباط اسکیزوفرنی و ادبیات داستانی، معطوف به آثار پسامدرن است، در این پژوهش تلاش خواهد شد تا با تمرکز بر ساختار روایت و ویژگی‌های شخصیت در رمان «پارک شهر» اثر هانیه سلطان‌پور و با در نظر گرفتن ظرفیت‌هایی همچون تغییرات عمده در زوایه دید، شیوه روایت جریان سیال ذهن و توجه به شخصیت‌های منزوی و جامعه‌گریز، نسبت میان روایت مدرن با اختلال اسکیزوفرنی بررسی و تحلیل شود و به این سؤال‌ها پاسخ داده شود که چه نسبتی میان اختلال اسکیزوفرنی و روایت مدرن وجود دارد؟ و اینکه روان‌گسیختگی و مردم‌گریزی شخصیت‌های رمان‌های مدرن تاجه‌اندازه با بروز و ظهور این علائم در افراد دچار بیماری اسکیزوفرنی قابل تبیین و تطبیق است؟ فرض ابتدایی پژوهش نیز آن است که به‌رغم استفاده چشم‌گیر نظریه‌پردازان پسامدرن از اصطلاح اسکیزوفرنی یا پارانویا در تشریح دیدگاه‌های فرهنگی، اجتماعی و ادبی خود، به نظر می‌رسد لااقل در حوزه ادبیات و به‌ویژه ادبیات داستانی مدرن، شیوه‌های روایت‌گری و شخصیت‌پردازی، بیشترین هم‌خوانی را با علائم بیماری اسکیزوفرنی دارند.

رمان «پارک شهر» اثر هانیه سلطان‌پور، روایت سرگذشت مرد جوانی است به نام «آیدین» با گذشته‌ای تلخ و تاریک که بیشتر وقت خود را در سردخانه پزشکی قانونی به معاشرت با اجساد مردگان می‌گذراند. روایت زندگی آیدین طی فصل‌های مختلف و بنا به جریان سیال ذهن این شخصیت پس‌وپیش می‌شود و خواننده طی این جابجایی‌های روایی، نسبت به زمینه‌های اختلالات روانی او آگاهی حاصل می‌کند. در پایان نیز تجارب تلخ گذشته و تنهایی و انزوای امروز، دست‌به‌دست هم می‌دهند تا آیدین را به قاتلی بی‌رحم مبدل سازند. نکته شایان توجه درباره روایت این اثر، ذهنیت اسکیزوفرنیایی راوی است که در

بیشتر مواقع باعث فریب و بدفهمی مخاطب و ایجاد اختلال در فرایند روایت‌گری می‌شود. به گونه‌ای که بعد از اتمام داستان، خواننده همچنان درخصوص جزئیات کنش‌های شخصیت اصلی و همچنین سرگذشت برخی شخصیت‌های فرعی، دچار ابهام است.

۲- مبانی نظری

۱-۲- اسکیزوفرنی و پسامدرنیسم

نیمه دوم قرن بیستم میلادی، هم‌زمان با رونق مباحث روان‌شناسانه به‌واسطه ظهور چهره‌های نامداری همچون ژاک لاکان، استفاده از فرهنگ واژگان روان‌شناسی در میان صاحب‌نظران حوزه پسامدرنیسم و مطالعات فرهنگی رونق چشم‌گیری یافت. یکی از این اصطلاحات محبوب، «اسکیزوفرنی» بود. اختلالی روانی که باعث ازهم‌گسیختگی فرد می‌شود و امکان تجمع ساحت‌های مختلف وجودی را ذیل ضمیر «من» از او سلب می‌کند. موضوعی که حاصل عدم توانایی فرد بیمار در ایجاد ارتباط میان وقایع عالم بیرون و کنش‌های ذهنی است. در این حال سیر منطقی گذشته و آینده در ذهن بیمار به هم می‌ریزد و «فرد اسکیزوفرنیک به مثابه مفسری دیده می‌شود که نابهنجاری‌اش معانی را چندگانه و ناپایدار می‌کند و ناتوان در مشاهده مرزهای مشخص بین معانی است و جهان را حجمی تجربه می‌کند» (کوری، ۱۳۹۷: ۱۵۹). بیمار اسکیزوفرنی زبانی منقطع و به هم ریخته دارد، به لحاظ عاطفی سرد و بی تفاوت است، فاقد انسجام فکری است و در تحلیل رفتار دیگران قضاوت‌هایی سطحی دارد. این ویژگی‌ها دقیقاً شبیه همان چیزی است که چهره‌هایی همچون فردریک جیمسون و ژان فرانسوا لیوتار در تئوری اجتماعی پسامدرن به آن می‌پردازند. که اولی در تحلیل عناصر بنیادین جوامع پسامدرن بر این موارد تأکید ورزیده است: سطحی بودن و فقدان عمق، زوال عاطفه، نبود تاریخ که باعث ناتوانی در تشخیص گذشته و حال از آینده می‌شود و همچنین چیرگی تکنولوژی‌های بازتولیدکننده‌ای نظیر تلویزیون بر تکنولوژی‌های مولد که جریان تولید تصاویر بی‌ریشه و غیرشخصی را تسهیل می‌کند (رک ریتزر، ۱۳۸۴: ۸۱۱-۸۱۴) و دومی با طرح ایده فروپاشی کلان‌روایت‌های تاریخی و فراروایت‌هایی همچون پیشرفت، بر روایی خُرده‌روایت‌هایی تأکید می‌ورزد که ویژگی اصلی آنها تکثر، تنوع، محلی و غیررسمی بودن است. «پسامدرنیست‌ها دیدگاه تأییدآمیزی درباره رواج پاره‌روایت‌ها دارند زیرا از نظر آنان پاره‌روایت شکلی از مقاومت در برابر تأثیر گفتمانی کلان‌روایت‌هایی است که در گذشته دسترسی ما به منابع اطلاعات و دانش را ناممکن کرده بودند» (پاینده، ۱۳۹۷: ۱۸۰).

گذشته از تفسیر مؤلفه‌های اجتماعی پسامدرنیسم بر پایه ویژگی‌های بالینی بیماری اسکیزوفرنی، بری لویس نظریه‌پرداز حوزه ادبیات پسامدرن، با محور قرار دادن بیماری پارانویا به عنوان یکی از

زیرشاخه‌های اختلال اسکیزوفرنی، این بیماری را یکی از ویژگی‌های خصیصه‌نمای ادبیات پسامدرن نیز می‌داند. «داستان‌های پسامدرنیستی به شکل‌های گوناگون منعکس‌کننده اضطراب‌های پارانویایی انسان‌ها در دوره و زمانه ما هستند. برخی از این اضطراب‌ها را می‌توان به این شرح فهرست کرد: «بدگمانی به ثبات و دوام روابط انسان‌ها و نیز به محدود شدن به هرگونه مکان یا هویت خاص، باور به اینکه جامعه در پی آزاررساندن به فرد است، و تشدید طرح‌ریزی‌های فردی برای مقابله با توطئه‌های دیگران» (لویس، ۱۳۹۶: ۹۶). ویژگی‌هایی که بیشتر در شخصیت‌های روایت‌های پست‌مدرن تجلی می‌یابند تا ساختار روایی این آثار. اگرچه شکی در این موضوع نیست که وجود مؤلفه‌هایی همچون زاویه دید چندگانه، پایان‌بندی‌های متفاوت و متنوع، چندصدایی، عدم انسجام و نبود منطق زمانی در روایت‌های پسامدرن، باعث بالا رفتن میزان تطبیق شکل و ساختار روایت‌ها با ویژگی‌های ذکر شده برای بیماری اسکیزوفرنی می‌شوند؛ اما ظاهراً آن چیزی که بری لویس به آن توجه داشته است، بیش از آنکه معطوف به این بُعد باشد، بیشتر متوجه ویژگی‌های محتوایی و به‌ویژه خصایص شخصیت‌ها است.

با در نظر گرفتن این مقدمات می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که ارتباط میان اسکیزوفرنی و پسامدرنیسم بیشتر بر دو حوزه اجتماعی و ادبی منحصر می‌شود. در بُعد اجتماعی همانگونه که «فرد اسکیزوفرنیک در فروریزش معانی، شخصیت‌ها و حالات ذهنی مختلف که دیگر به رشته زمان کشیده نشده‌اند زیست می‌کند» (کوری، ۱۳۹۷: ۱۵۹)، در تجربه فرهنگی پست‌مدرن نیز تمایل شدیدی برای به هم ریختن زمان در درک معنای خطی مفاهیم و پدیده‌ها با هدف ریختن آنها در زمان حال فشرده دائمی وجود دارد. «تئوری اجتماعی پسامدرن، فشردگی حجمی جهان در یک دهکده جهانی - تحت عنوان جهانی سازی - را به عنوان یکی از حوزه‌های اصلی تغییر فرهنگی به حساب آورده و همان‌طور که مشخص است، نه تنها فشردگی تاریخ، بلکه جغرافی را پیش می‌کشد» (همان: ۱۶۰).

در بُعد ادبی نیز این ارتباط بیشتر به شکل پرداخت شخصیت‌های دچار پارانویا، بدبینی، دلهره و مملو از حس شکاکیت باز نمود می‌یابد و گاهی نیز در مؤلفه‌هایی همچون عدم انسجام، فقدان قاعده، جابه‌جایی و تناقض جلوه گر می‌شود. دیوید لاج ذیل بررسی ویژگی عدم انسجام در رمان پسامدرن، روایت‌های پست‌مدرن بکت را به دلیل «تغییرات ناگهانی و غیرمنتظره در لحن راوی، صحبت‌های فراداستانی خطاب به خواننده، خالی گذاشتن بخش‌هایی از متن، تناقض‌گویی و جابه‌جایی» (لاج، ۱۳۹۴: ۱۶۸) روایت‌هایی فاقد انسجام ارزیابی می‌کند. ویژگی‌هایی که شباهت چشم‌گیری به علائم بیماران دچار اختلال اسکیزوفرنی دارد؛ چرا که فرد دچار این اختلال نیز روان از هم گسیخته‌ای دارد و گفتارش نیز به دلیل غلبه توهم، منقطع، بی‌سامان و متناقض به نظر می‌رسد. با توجه به موارد فوق‌الذکر شکی باقی نمی‌ماند که اختلال اسکیزوفرنی ظرفیت مناسبی برای بیان برخی ایده‌های اساسی پسامدرنیسم فراهم آورده است؛ اما

همانگونه که در ادامه نیز خواهد آمد، نسبت میان اسکیزوفرنی و ادبیات داستانی مدرن، اگر بیش از ارتباط پیش گفته نباشد، کمتر از آن نیست. به ویژه با در نظر داشتن دیدگاه برایان مک‌هیل در تمایز رمان مدرن از نوع پسامدرن با تکیه بر عنصر غالب معرفت‌شناسانه.

۲-۲- بحثی در تمایز رمان مدرن از رمان پسامدرن با تأکید بر دیدگاه برایان مک‌هیل

با توجه به این مهم که دغدغه اصلی این نوشتار بررسی نسبت میان «اسکیزوفرنی» با رمان مدرن و پسامدرن است، به نظر می‌رسد تشریح مرز میان مدرنیسم و پسامدرنیسم در رمان می‌تواند بسیار راهگشا باشد. با وجود بحث‌های مستوفایی که در این خصوص میان صاحب‌نظران طرح شده، دیدگاه برایان مک‌هیل بیش از سایرین مورد توجه و اقبال واقع گردیده است. مک‌هیل برای تشریح رهیافت خود در ابتدا مفهوم «عنصر غالب» را از رومن یا کوبسون به ودیعه گرفته است و در ادامه تلاش کرده تا با استخراج و ارائه روح غالب بر رمان‌های مدرن و پسامدرن، الگویی مشخص برای تشخیص مرزهای این دو نوع از رمان پیشنهاد نماید. از نظر یا کوبسون عنصر غالب را «می‌توان نقطه کانونی اثر هنری دانست؛ عاملی که بر سایر اجزای اثر هنری حاکمیت دارد، آن‌ها را مشخص می‌کند و یا تغییر می‌دهد. درواقع ضامن انسجام ساختار اثر، همین وجه غالب است» (یاکوبسن، ۱۳۸۸: ۱۱۱).

برایان مک‌هیل بعد از تحلیل و بررسی این نقطه کانونی یا عنصر حاکم به این نتیجه رسید که «آثار مدرن سمت‌وسویی معرفت‌شناختی داشتند، حال آنکه آثار پسامدرن سمت‌وسویی وجودشناختی دارند» (پاینده، ۱۳۹۷: ۱۸۳). به این معنا که «رمان‌های مدرن هم در محتوا و هم در ساختار به پرسش‌هایی می‌پردازند که حول مسئله شناخت می‌چرخند. پرسش‌هایی نظیر اینکه شناخت چگونه حاصل می‌شود؟ محدوده آگاهی کجاست؟ معرفت چه ساختاری دارد؟ و مواردی از این قبیل» (مرادی، ۱۴۰۰: ۷۳) و در نقطه مقابل رمان‌های پسامدرن در پی پاسخ به سؤالاتی هستند که بیشتر جنبه هستی‌شناسانه دارند. سؤالاتی از این دست: «این چه جهانی است؟ با آن چه کار باید کرد؟ کدام یک از خویش‌های من باید این کار را انجام دهد؟... جهان چیست؟ چه نوع جهان‌هایی وجود دارد؟ این جهان‌ها چگونه تشکیل شده‌اند و با هم چه تفاوت‌هایی دارند؟ هنگامی که انواع مختلف جهان در رویارویی با یکدیگر نهاده می‌شوند یا مرز میان جهان‌ها درنور دیده می‌شود چه روی می‌دهد؟ شیوه زیست متن کدام است و شیوه زیست جهان (یا جهان‌هایی) که متن فراگذاری می‌کند چگونه است؟ جهان فراگذاری شده چه ساختاری دارد؟ و مانند این‌ها» (مک‌هیل، ۱۳۹۵: ۴۰).

با وجود آنکه مک‌هیل در ادامه مباحث خود فصل‌های مستوفایی را به بررسی دغدغه‌های هستی‌شناسانه در رمان پسامدرن اختصاص داده، اما موضوع عنصر غالب معرفت‌شناسانه را چندان تشریح

نکرده است. با وجود این اشاره به برخی انواع داستان همچون روایت‌های پلیسی و معمایی، داستان‌هایی با محوریت مهمانی‌های تراتاریخی و روایت‌هایی با محتوای اصلی تضاد دو ذهن متفاوت از شیء واحد، تا حدود زیادی مقصود این نظریه‌پرداز را از عنصر غالب معرفت‌شناسانه آشکار می‌سازد.

به نظر می‌رسد با توجه به دوره زمانی شکل‌گیری و گسترش ایده مدرنیته در رمان، که هم‌زمان بود با رواج مباحث معرفت‌شناسانه در حوزه فلسفه و نیز طرح دیدگاه‌های انقلابی چهره‌های اثرگذاری همچون فردینان دوسوسور در خصوص کارکرد زبان در بازنمایی واقعیت، موضوعاتی نظیر اینکه آیا بازنمایی امر واقعی امکان‌پذیر است یا خیر؟ و یا اینکه میان امر واقع و نمادهای زبانی و غیرزبانی مورد استفاده برای بازنمایی آن چه نسبتی وجود دارد؟ اهمیت یافت. موضوعی که در ادبیات داستانی مدرن نیز به‌انحاء و طرق مختلف محل توجه واقع شد. در این میان دیدگاه‌های پدیدارشناسانه چهره‌هایی همچون ادموند هوسرل نیز منشأ شکل‌گیری ایده‌های داستانی بود. خاصه موضوع جلوه‌های متکثر پدیده‌ها مطابق نوع توجه و التفات سوژه‌ها به این پدیده‌ها و همچنین مفهوم «پویش در آگاهی» که قطعیت فهم سوژه‌ها از پدیده‌ها را به چالش می‌کشید. به تعبیر پتر فاکنر در تک‌نگاری‌ای با عنوان مدرنیسم: «ذهن، پذیرنده منفعل محرک‌های جهان بیرونی نیست، بلکه ماهیتی خلاق دارد؛ اساساً خود ادراک و نه فقط بازنمایی ادراک در رمان صبغه‌ای تعمیدی دارد و این بدان معناست که در ادراک هر چیز، ذهن فعالیت معناسازانه انجام می‌دهد و واقعیت را ساختار می‌بخشد» (۱۹۹۱: ۳۲ نقل در پاینده، ۱۳۹۵: ۲۱).

۳- وجوه مدرنیسم روایی در رمان «پارک شهر»

یکی از پیش‌فرض‌های اصلی در این مقاله، تلقی مدرن بودن روایت رمان «پارک شهر» است. برای تشریح چرایی این تلقی باید گفت رمان یادشده چه به‌لحاظ وجود ویژگی‌هایی همچون انزوا، مردم‌گریزی، روان‌رنجوری و ضد قهرمان بودن در شخصیت‌ها به‌ویژه شخصیت اصلی و چه از نگاه نوع روایت؛ یعنی استفاده از راوی اول‌شخص و شیوه روایت جریان سیال ذهن روایتی مدرن محسوب می‌شود. رفت‌وبرگشت‌های مکرر روایت در زمان که نشان‌دهنده درهم‌آمیختن گذشته و حال و ازهم‌گسیختگی ذهنی راوی است شرایطی را به‌لحاظ روایتگری فراهم آورده است که مطابقت چشم‌گیری با این ویژگی‌ها در روایت‌های مدرن دارد. توجه به این نکته ضروری است که در روایت‌های مدرن زمان «جریانی دائمی در ذهن فرد قلمداد می‌شود که در آن وقایع گذشته دائماً به زمان حال سرازیر می‌شوند و بازنگری گذشته با پیشینی آینده درهم می‌آمیزد» (دیچرز و استلوردی، ۱۳۹۴: ۱۰۹-۱۰۸).

همچنین درخصوص عنصر غالب معرفت‌شناسانه به‌عنوان اصلی‌ترین وجه ممیزه رمان‌های مدرن باید گفت که یکی از راه‌های مهم برجسته‌سازی مفاهیم معرفت‌شناسانه، بازی با آگاهی مخاطبان است. امری

که در فرآیند روایتگری رمان «پارک شهر» نیز مشهود است. به این شکل که نویسنده با بهره‌گیری از راوی دچار هذیان و روان‌گسیختگی، که جزئیات روایت را به‌شکلی ناقص در اختیار مخاطبان قرار می‌دهد، به مسائلی همچون قطعیت یا عدم قطعیت در امر شناخت، امکان و میزان حصول شناخت و خطاپذیری فاعل شناسا توجه نشان داده است. به گونه‌ای که خواننده رمان پس از اتمام روایت در صحت و سقم بخش عمده‌ای از ادعاها و گزاره‌های مطرح‌شده توسط راوی اول‌شخص یعنی آیدین دچار شک می‌شود. موضوعی که می‌تواند در القای نسبی‌بودن شناخت و اضطراب معرفت بر مخاطب تأثیری عمده بگذارد. در ادامه تلاش خواهد شد تا این مسأله با استناد به شواهد متنی و با تمرکز بر ویژگی‌های اختلال اسکیزوفرنی در شخصیت آیدین، با جزئیات بیشتری شرح و بسط داده شود.

۴- تحلیل داده‌ها

در این بهره‌تلاش خواهد شد تا موضوع ارتباط میان اختلال روانی اسکیزوفرنی با رمان مدرن، از رهگذر تحلیل شواهد متنی مستخرج از رمان «پارک شهر» بررسی شود. ذکر این نکته ضروری است که رمان یادشده به دلیل وجود برخی ویژگی‌ها همچون نوع روایت، شیوه شخصیت‌پردازی و حتی نحوه پایان‌بندی واجد ویژگی‌های روایت‌های مدرن محسوب می‌شود. موضوعی که در ادامه با جزئیات بیشتر تشریح خواهد شد.

۴-۱- ازهم‌گسیختگی روانی به‌مثابه اصلی‌ترین مشخصه اسکیزوفرنی و ارتباط آن با گسیختگی پیوند علی و زمانی در روایت مدرن «پارک شهر»

عبارت اسکیزوفرنی از دو بخش اسکیزو به معنی گسیختگی و فرنی به معنی ذهن و روان تشکیل یافته است. ازهمین‌رو می‌توان اینگونه گفت که اصلی‌ترین مشخصه این بیماری عبارت است از گسیختگی روان. گسیختگی‌ای که هم در ادراک بیمار اتفاق می‌افتد و هم در گفتار و احساسات او. فرد مبتلا به اسکیزوفرنی دچار «فقدان فاعلیت و ازدست‌دادن توانایی هدایت تفکر» (امینی‌خو و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۳) است. ازهمین‌رو امکان تمرکز بر واقعیت واحد را ندارد و مدام در ذهن خود از این شاخه به آن شاخه می‌رود. البته در این میان توهمات بیمار با واقعیت بیرون در هم آمیخته می‌شود و به همین دلیل اگر فردی مخاطب گفته‌های این نوع بیماران قرار گیرد، از تشخیص روابط علی و قایع و ترتیب زمانی آن بازمی‌ماند. چراکه راوی دچار اسکیزوفرنی، هرآنچه در ذهنش می‌گذرد را بدون هیچ فیلتری بر زبانش جاری می‌کند.

شبهه این ویژگی اسکیزوفرنیایی در رمان مدرن، نوع خاصی از روایت‌گری است که براساس تلقی جدیدی از مفهوم زمان رواج یافت. به این شکل که در ادبیات داستانی مدرن، زمان دیگر به‌سان روایت‌های کلاسیک، به‌صورت خطی تصور نمی‌شود. «بلکه جریان دائمی در ذهن فرد قلمداد می‌شود که در آن، وقایع گذشته دائماً به زمان حال سرازیر می‌شوند و بازنگری گذشته با پیش‌بینی آینده درهم می‌آمیزد» (دیچرز و استلوردی، ۱۳۹۴: ۱۰۹). این تلقی خاص از زمان به دو گونه از شیوه روایت‌گری منتج گردید. «جریان سیال ذهن» و «تک‌گویی درونی». تکنیک‌هایی که مبنای آنها «بیان اندیشه هنگام بروز آن در ذهن است، پیش از آنکه پرداخت شود و شکل بگیرد» (میرصادقی، ۱۳۸۰: ۴۱۱). در این حالت راوی مدام در زمان به عقب و جلو می‌رود و این عقب و جلو رفتن دقیقاً براساس تداعی و جریان افکار او صورت می‌پذیرد «زیرا هجوم خاطرات به او مجال نمی‌دهد روایتش را با نظم و ترتیبی منطقی بیان کند» (پاینده، ۱۳۹۵: ۲۴). همانگونه که پیشتر نیز اشاره شد، رسیدن به این تصور از زمان در روایت تاحدود زیادی تحت تأثیر اندیشه‌های انقلابی فروید درباره ناخودآگاه است. اندیشه‌هایی که بعد از فروید توسط شاگرد ارشد او کارل گوستاو یونگ دنبال شد و اگر اولی از ناخودآگاه فردی که دربردارنده مضامین بازمانده از دوران کودکی فرد است، سخن گفت، این دومی با طرح ایده ناخودآگاه جمعی از وجود نظامی نهفته در ذهن خبر داد که «شامل زمان پیش از کودکی است؛ یعنی شامل مضامین بازمانده از حیات اجدادی» (یونگ، ۱۳۷۷: ۱۰۵). مطابق ایده این دو روانشناس گذشته هرگز از ذهن فرد زایل نمی‌شود و همواره در بخشی از ذهن در دسترس است و دائماً بر اعمال فعلی ما اثر می‌گذارد. پس چندان غریب نخواهد بود اگر که در خلوت، این افکار ظاهراً ناپیدا به ذهن هجوم بیاورند و اگر فیلتر خودآگاهی مانع نشود، به‌شکلی بی‌سامان و ازهم‌گسیخته تبلور بیرونی بیابند. اتفاقی که در فرد دچار اسکیزوفرنی حالتی معمول دارد.

در ساختار رمان «پارک شهر» شگرد جریان سیال ذهن هم در کلیت روایت به چشم می‌آید و هم در برخی دیالوگ‌های شخصیت‌های رمان. مثلاً این نقل قول از شخصیت اصغر: «گفتم قارداش باهم کارخونه رو دوباره راه می‌ندازیم. گفت: گم شو نجس. بعد یهو برق اومد و همه‌جا روشن شد. من صلوات فرستادم. قارداش گفت: برادرها ایناهاش، بگیرینش، این جرثومه فساد مادرم رو کشت. به دست‌هام که نگاه می‌کردم هم‌همه خون می‌اومد و زمستون بود. گفتم: قارداش من هم خدا دارم، ندارم؟ گفت دکی، می‌فرستمت سبیری پیش رفیق‌هات و زد زیر خنده. من داشتم گریه می‌کردم و جای گلوله‌ها تو تنم چرک کرده بود» (سلطان‌پور، ۱۴۰۰: ۷۰).

ساختار کلی روایت نیز در سه برهه مختلف نوجوانی، دوره پس از مرگ مادر و پدر و زمان حال در آموشد است. روایت از واقعه مرگ مادر آغاز می‌شود، به برهه آشنایی آیدین با لیلای می‌پیوندد و در

ادامه به گذشته‌ای می‌رود که راوی نوجوان در آن با پدرش مشکلات ارتباطی جدی‌ای دارد. در جریان بیان وقایع گذشته نیز منطق خاصی وجود ندارد و روایت مدام پس و پیش می‌شود. در ادامه روایت به زمان حال و جریان آشنایی راوی با شخصیت پروانه پیوند می‌خورد. همین ساختار تا انتها ادامه دارد و این آمدوشدهای پیاپی هر لحظه بر تحیر خواننده می‌افزاید.

گذشته از این رفت‌وآمدهای روایی در زمان، طرح نام برخی شخصیت‌ها، بدون هیچ پیشینه‌ی روایی، شگرد دیگری است که ظاهراً نویسنده آگاهانه از آن بهره‌جسته است تا ویژگی ایجاد توهم را در ساختار اثر نیز پیاده کند. از عمده‌ترین این شخصیت‌ها، شخصیت ابی و آقای احمدی است. راوی در بخشی از روایت از احمدی‌نامی یاد می‌کند که ماشین کهنه‌اش زیر خروارها خاک فرو رفته و بی‌ثمر از این و آن تاریخ روز را می‌پرسد و در همان لحظه به شخصیت دیگری به نام «ابی» اشاره می‌کند که گویی فرزند همین آقای احمدی است: «به پنجره‌ی اتاق ابی نگاه کردم. آقای احمدی نشسته بود پشت پنجره» (همان: ۱۴۶). جالب است که در همین قسمت در مخاطبه با همین آقای احمدی که به‌ظاهر پدر ابی است، از ابی با صفت بی‌پدر یاد می‌کند: «گفتم: آیدین. آیدین مرادخانی. پسر اون یارو سیگارفروشه تو امیرآباد. دوست ابی، ابی بی‌پدر» (همان: ۱۴۷).

در بخش دیگری از رمان، باز هم از آقای احمدی و ابی یاد می‌شود؛ بدون آنکه اطلاعاتی درباره‌ی نسبت این دو شخصیت ارائه شود. تنها به این موضوع پرداخته می‌شود که ابی دفترچه‌ای از خود به یادگار گذاشته است و در آن دفترچه با این جمله از تنهایی خود گلایه کرده است: «من ابی هستم. سی‌ساله. هیچ‌کس تولد تخمی من رو بهم تبریک نگفت» (همان: ۹۵). گلایه‌ای که در بهره‌ی دیگری از داستان به‌شکلی دیگر از زبان مادر آیدین نقل شده است: «امروز تولدم بود، هیچ‌کس یادش نبود، حتی خودم» (همان: ۲۰۸). در ادامه نیز از سرگذشت تلخ این «ابی» سخن به میان آمده: «دو سال پیش زیر چرخ‌های یک کامیون تو خیابان نادری له شد. راننده می‌گفت حتی مغزش هم از سرش بیرون شده بود» (همان: ۹۵). در جای دیگری نیز جمله‌ای را از همین شخصیت درباره‌ی نقش پررنگ کارگرها در گفتمان کمونیست‌ها نقل می‌کند (همان: ۱۱۰) و بعد از آن تا انتها دیگر هیچ اشاره‌ای به این شخصیت وجود ندارد. تا اینکه در صفحه‌ی انتهایی رمان، آنجا که آیدین پیش از خودکشی به مرور کابوس‌وار زندگی‌اش می‌پردازد، بار دیگر ابی نقشی پررنگ می‌یابد. موضوعی که نشان می‌دهد این شخصیت، اگرچه در روایت جایگاهی ندارد؛ اما در ناخودآگاه آیدین حضوری جدی دارد: «مادر داشت صدام می‌زد و خندید. آیدین، ابی اومده دنبالت. ابی پیشانی‌اش زخم بود. گفت: جای چرخ‌های کامیونه. خندیدم. پدر منتقل به‌دست از زیرزمین آمد بیرون و گفت: ابی سرهنگ گه‌مشیان چطوره؟ ابی شانه‌هاش را بالا انداخت. من رفتم داخل خانه... ابی گفت: یه آهنگ جدید نوشتم فردا تو آمفی‌تئاتر دانشکده اجرا داریم... ابی

گفت: مردم بعد انقلاب مؤمن شدن، دیگه سیگار نمی کشن، تازه یه بار هم شهرداری دکه آفات رو جمع کرد...» (همان: ۲۳۲).

گذشته از این موارد، موضوع رابطه آیدین با شخصیت لیلا از دیگر موضوعاتی است که شیوه بازنمایی آن حالتی توهّم آمیز دارد. به این شکل که در بخش های آغازین، لیلا که دختری تن فروش به نظر می رسد شبی را مهمان منزل آیدین می شود و پس از آن شب دیگر در داستان حضور ندارد. اما در بخش های پایانی روایت، به یک باره و بدون هیچ پیش زمینه ای راوی جملاتی را بر زبان می راند که نشان دهنده ارتباط عاطفی عمیق او با این شخصیت است. «وقتی گوشی را برداشتم درجا گفتم: تورو قرآن ببخشید ننوستم بیام. - شما؟ گفتم: اوا منم دیگه، ناهار قرار بود بیام. گفتم: به جا نمی آرم. و گوشی را گذاشتم. رفتم حمام و چنگ زدم به لباس ها... گفتم: چرا این طوری می کنی؟ توضیح می دم... گفتم: ببین امروز به کار خوب گیر آوردم. برای همین ننوستم بیام. اگه گفتمی چه کاری؟ ... فروشنده یه کیوسک گل فروشی شدم. گفتم: اشتباه گرفته ای» (همان: ۱۸۵). تنها نتیجه ای که از مرور این جملات می توان گرفت این است که ظاهراً بعد از آن شب کذایی در بخش های ابتدایی رمان، رابطه آیدین و لیلا نه تنها تمام نشده؛ بلکه اتفاقاً حالتی عاطفی و عمیق گرفته است. تا آنجا که نیامدن لیلا بر سر قرار ی عاشقانه، آیدین را بسیار خشمگین کرده است. اما نکته جالب اینجاست که نحوه برخورد آیدین در مکالمه ای که میان این دو درمی گیرد، به گونه ای است که گویی او هم همانند خواننده رمان هیچ سابقه ذهنی ای از رابطه عمیق ایجاد شده ندارد. اما در ادامه اتفاقاتی رخ می دهد و جملاتی رد و بدل می گردد، که آشکار کننده اطلاع آیدین از این رابطه است. مثلاً این جمله «اصلاً مگر تو شیره کش خانه دنیا چند نفر به پُست آدم می خورند که صادقانه بگویند دوست دارم؟» (همان: ۲۰۳). یا این جمله که طی آن لیلا به دل بستگی اش به آیدین در برهه ای از زندگی اشاره دارد: «می دونی آدم بعضی وقت ها مجبوره آدم هایی رو که می آن تو زندگیش دوست داشته باشه، چون چاره دیگه ای نداره» (همان: ۲۱۷). در پایان داستان نیز صحنه کشته شدن لیلا به دست آیدین و گفت و گوهای قبل از قتل بر این واقعیت دلالت می کند که اساساً این دو بسیار به هم نزدیک بوده اند، تا آنجا که آیدین، لیلا را به عنوان همسر آینده خود در نظر گرفته است.

از دیگر شواهدی که بر شخصیت متوهّم و شیزوفرنیک آیدین دلالت دارد، موضوع نحوه برخورد او با زنان بدکاره است. همانگونه که پیشتر اشاره شد، آیدین در همان بخش های آغازین داستان با علم به تن فروشی لیلا، او را به منزل خود می برد و آنگونه که از ظاهر روایت پیداست، حتی او را لمس هم نمی کند و در پایان شب و بعد از درگیری جزئی که با هم دارند، لیلا خانه آیدین را ترک می کند. وقتی هم که لیلا نیت آیدین را از علاقه به مصاحبت با زنان خیابانی می پرسد با این پاسخ مواجه می شود که: «گفتم: ببین، من دلم گرفته بود، گفتم یه کم با هم حرف بزنیم» (همان: ۲۳).

در بخش‌های بعدی داستان نیز مواردی از برخورد و گفت‌وگو میان آیدین و این دست زنان به چشم می‌آید و از آنجا که جزئیاتی از این برخوردها ارائه نمی‌شود، خواننده با پیش‌زمینه ذهنی‌ای که از برخورد این شخصیت با لیلا دارد، بنا را بر صدق ادعای آیدین در این نوع رابطه‌ها می‌گذارد. اما این ذهنیت در بخش پایانی داستان کاملاً به هم می‌ریزد. آنجا که بعد از خواستگاری، آیدین در جواب این پرسش لیلا که: «همیشه زن‌های خراب رو می‌آری خونه‌ت؟» (همان: ۲۱۵)، می‌گوید: «خودت می‌دونی من هیچ کاری با او زن‌ها... می‌دونی، من خیلی تنها بودم... راستش، دوست داشتم خونم بوی زندگی بده» (همان). جوابی که با خنده تمسخرآمیز لیلا و ذکر عبارت «آخی!» همراه می‌شود. اینجاست که ادعای آیدین مبنی بر رفع دلگیری به‌عنوان انگیزه اصلی او از نشست و برخاست با زنان تن‌فروش با چالش مواجه می‌شود و خواننده به‌ناگاه پی می‌برد که فریب راوی مالیخولیایی را خورده است و احتمالاً پرایش آشکار می‌شود که فاعل فعل «رفته بود» در جمله «وقتی بیدار شدم رفته بود...» (همان: ۱۱۶) کسی نبوده مگر یکی از همین زنانی که آیدین به خانه‌اش می‌آورده است. اما مسأله اینجاست که راوی یا همان آیدین قصد فریب خوانندگان را نداشته است، بلکه اساساً در ذهن او موضوعات به‌گونه‌ای دیگر انعکاس دارند. او جانب خود را مبرا می‌داند و باور دارد که قصدش از هم‌کلامی با زنان تن‌فروش چیزی نیست مگر رفع تنهایی و دلگیری.

شواهد یادشده در کنار اثبات وجود اختلال اسکیزوفرنی در راوی رمان «پارک شهر»، بر این حقیقت نیز دلالت دارد که روایت‌گری در رمان مدرن خصلتی اسکیزوفرنیایی دارد؛ حتی اگر شخصیت‌ها یا راوی در این نوع داستان‌ها به‌لحاظ ویژگی‌های روانی، افرادی سالم باشند.

۴-۲- برون‌ریزی اسکیزوفرنیایی گفتار درونی و مقوله روایت بی‌واسطه در روایت مدرن «پارک شهر»

یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های ادبیات داستانی مدرن، موضوع «روایت بی‌واسطه» واقعیت است. «آنان بیش از هر چیز در پی این بودند که زبان را تبدیل کنند به ثبت‌کننده دقیق واقعیت‌های ملموس» (متس، ۱۳۹۴: ۲۱۰)، اما از آنجا که بر سر مفهوم امر واقعی با رئالیست‌های پیش از خود اختلاف جدی داشتند، در پی آن بودند تا از طریق ابداع روشی جدید، خواننده را بلاواسطه در جریان واقعیتی قرار دهند که در ذهن شخصیت‌ها جریان داشت. «رئالیست‌ها تلقی انعطاف‌ناپذیری از واقعیت داشتند که بر مبنای آن، داستان می‌بایست آینه شفاف برای نشان دادن همین واقعیت یکتا باشد» (پاینده، ۱۳۹۵: ۱۸). این در حالی است که از نگاه نویسندگان مکتب مدرنیسم «واقعیت خارجی وجود ندارد؛ فقط آگاهی انسان است که

با خلاقیت خود همواره جهانیان نو می‌آفریند. آنها را تغییر می‌دهد یا بازآفرینی می‌کند» (موقن، ۱۳۶۹: ۳۶).

بر این اساس دیگر واقعیت امری یگانه و قائم به ذات نیست؛ بلکه به اندازه اذهان ادراک‌کنندگان، واقعیت‌های قائم به فرد و متکثر وجود دارد. در نتیجه برای بیان واقعیت، به جای اتکا به غیب‌گویی‌های راوی دانای کل و همه‌چیزدان، بهتر آن است که وارد ذهن شخصیت‌ها شویم و احساسات، تناقض‌ها، نگرانی‌ها و عقایدشان را بلاواسطه با خواننده در میان بگذاریم. مواردی که به تعبیر زیگموند فروید تنها منحصر به قسمت خودآگاه ذهن نیست و بخش عمده‌ای از آنها در ناخودآگاه رقم می‌خورد. چراکه به تعبیر او ترس‌ها، اضطراب‌ها، امیال سرکوب‌شده و تعارض‌های حل‌ناشده که فرد در جهان حقیقت از مرور و یادآوری آنها گریزان است، هرگز زایل نمی‌شوند؛ بلکه «این افکار ناخواسته دارای نیرویی است که آن را به طرف ناخودآگاهی سوق می‌دهد» (فروید، ۱۳۹۶: ۸۲).

با توجه به این مقدمات می‌توان اینگونه گفت که روایت در ادبیات داستانی مدرن، حالتی اسکیزوفرنیک دارد و گویی که راوی مدرن دچار اسکیزوفرنی است. چراکه گفتار درونی شخصیت‌ها را برون‌ریزی می‌کند و اگر راوی اول‌شخص باشد، به‌سان بیماری خواهد بود که دچار اختلال بلندبلند فکر کردن و برون‌ریزی گفتار درونی است.

منظور از گفتار درونی، نظم ذهنی افکار فرد است. نوعی از گفتار که از دوران کودکی در انسان شکل می‌گیرد و در تمامی مراحل رشد شناختی همراه اوست. «کودک رفتار خود را با استفاده از این ابزار به‌صورت گونه‌ای باخودگویی^۱ یا بلندبلند فکر کردن^۲ هدایت می‌کند» (مؤمنی و رقیب‌دوست، ۱۳۹۲: ۱۷۲). این نوع از گفتار بیشتر برای تنظیم افکار درونی فرد کاربرد دارد و اصولاً با گفت‌وگوی بیرونی که مبتنی بر منطق کلام است نسبتی ندارد.

پرواضح است که گفت‌وگوی درونی فاقد بسیاری از چهارچوب‌های گفتار بیرونی است و برون‌ریزی آن به همان سیاق اصلی می‌تواند نشانه‌ای از هم‌گسیختگی روانی باشد. موضوعی که شخصیت اصلی رمان «پارک شهر» نیز به‌خوبی بر آن وقوف دارد و از همین‌رو در ظاهر رفتاری انجام نمی‌دهد که نشان‌دهنده درون پر آشوب او باشد. اما به‌رغم تمامی تلاشی که برای حفظ ظاهر از خود نشان می‌دهد، در چند فراز مختلف از داستان، خواننده شاهد این موقعیت است که شخصیت اصلی یا همان «آیدین» انعکاس گفت‌وگوی درونی خود را در جهان بیرون می‌شنود و چون شاهد عکس‌العمل خاصی از سوی مخاطبان

¹ self-talk

² think out loud

نیست، این موضوع را به بی تفاوتی یا ضعف شنیداری آنان نسبت می دهد. به عنوان نمونه در بخشی از روایت که شخصیت «پروانه» بی تاب یافتن نشانه‌ای از برادر گمشده‌اش، به نزد او می آید با این صحنه روبه روییم: «از پله‌ها رفتم بالا. پروانه دست به نرده‌ها گرفته بود و نفس نفس می زد. گفتم: بذار برات بمیرم. اما نشنید» (سلطان پور، ۱۴۰۰: ۷۴) در ادامه هم که پروانه می گوید دنبال برادرش با نشانه‌هایی خاص می گردد، این بار آیدین صدای ذهنش را می شنود که: «گفتم: فقط دنبال من باش. اما نشنید» (همان: ۷۵). این موضوع در بخش‌های دیگری از روبه رویی آیدین با پروانه نیز، تکرار می شود. «گفتم: جونم، نشنید. گریه کرد و گفت خیلی زنگ زده تا بالاخره کسی گوشی را برداشته و باز گریه کرد. خیلی وقت بود از گریه کسی گریه‌ام نگرفته بود. داشتم تو دلم زار می زدم. گفتم: حالا چی کار می کنی؟ نشنید. گریه کرد و گفت: آگه دیر نشده بیام» (همان: ۱۵۵). البته این ویژگی تنها به مواجهه‌های آیدین با پروانه خلاصه نمی شود و در بخش‌های دیگر نیز تکرار می گردد. مثلاً در صحنه برخورد با پیرمرد داخل اتوبوس (همان: ۱۱۶).

همچنین مرور خاطرات گذشته نشان دهنده این واقعیت است که آیدین در دوران جوانی نیز با این مشکل مواجه بوده است و در موقعیت‌های مختلف، به ویژه موقعیت‌هایی که ترسیده، خودگویی درونی‌اش به گونه‌ای بوده که صدای آن را آشکارا شنیده است. برای نمونه آنجا که پدر و رئیس درباره پای بندی او به کار کردن می گویند: «پدر خندید. - حسابی سرش به کاره. دیگه دنبال رقاصی و آکله‌ها نیست. گونی از دستم افتاد پایین. گفتم: - من؟ اما کسی نشنید» (همان: ۸۵) در ادامه همین صحنه در گفت و گو با کارگران کارخانه همین وضعیت تکرار می شود: «نگهبان پرسید اینجا چی نوشته؟ گفتم: اجسام از آنچه در آینه می بینید به شما نزدیک ترند... گفتم: آدم‌ها که دیگه جای خود دارن؛ اما کسی نشنید» (همان: ۸۶). برای نمونه‌های بیشتر همچنین بنگرید به: (همان: ۶۲، ۱۱۰ و ۱۰۳).

مرور شواهد بالا نشان می دهد که ویژگی روایت بلاواسطه محتوای ذهن و ضمیر شخصیت‌ها در آثار مدرن، با مقوله برورن ریزی محتوای ناخود آگاه به عنوان یکی از اثرات اختلال اسکیزوفرنی مشابهت چشم گیری دارد. تا آنجا که می توان مدعی شد شخصیت‌ها، راویان و حتی نویسندگان آثار داستانی مدرن، در بلند بلند بیان کردن خودگویی درونی‌شان، همگی به گونه‌ای سرشتی اسکیزوفرنیایی دارند.

۴-۳- مردم گریزی و گرایش به تنهایی به عنوان یکی از عوارض اصلی اختلال اسکیزوفرنی و ارتباط آن با ویژگی‌های شخصیت در روایت مدرن «پارک شهر»

یکی از اصلی ترین راه‌های تشخیص تمایز میان رمان مدرن از آثار پیشامدرن، تمرکز بر نوع شخصیت پردازی است. در داستان‌های کلاسیک، شخصیت در بیشتر مواقع فردی است با ویژگی‌های

قهرمانانه که علیرغم فراز و نشیب‌هایی که دچار آنها می‌شود، در نهایت امر موانع را از پیش پا برمی‌دارد و دیگر باره ثبات و آرامش را در فضای داستان حاکم می‌کند؛ اما به عکس این رویه، در رمان‌های مدرن شخصیت‌ها دیگر نه تنها آن استحکام و کمال پیشین را ندارند؛ بلکه انسان‌هایی ضعیف، مفلوک، تنها، رمیده و افسرده‌اند که به هیچ‌روی سزاوار اطلاق عنوان قهرمان اثر نیستند. این شخصیت‌ها گذشته‌ای تاریک و تلخ دارند و در بیشتر مواقع، این گذشته تلخ بر کیفیت زندگی امروزشان تأثیر می‌گذارد. انزوا و مردم‌گریزی اصلی‌ترین خصیصه این نوع شخصیت‌هاست و در اغلب موارد فاجعه، پایانی است بر تلخی مداوم زندگی آنها. «شخصیت مدرن نه فقط با کسانی که پیرامون خود می‌بیند بیگانه است، بلکه حتی با خویشان احساس غریبگی می‌کند. او غالباً فرد روان‌رنجوری است که برای فرار از مراد به دیگران به دنیای درون خود پناه می‌برد؛ اما دریغا که حتی در خلوت خویش نیز التیامی نمی‌یابد» (پاینده، ۱۳۹۵: ۳۱).

یکی از تبعات عمده وجود اختلال اسکیزوفرنی در افراد، مردم‌گریزی و گرایش به تنهایی است. وجود ذهنیت‌های مخربی همچون توهم آزار دیدن از سوی دیگران و همچنین ترس از طرد و مورد تأیید قرار نگرفتن باعث آن می‌شود که افراد دچار این اختلال ترجیح دهند به جای مباشرت با سایرین، از آنها فاصله بگیرند. چرا که در بیشتر موارد، نقطه نظرات دیگران را طوری تفسیر می‌کنند که گویی مورد توهین قرار گرفته‌اند. باور ذهنی این دست بیماران آن است «که دیگران می‌خواهند از آنها بهره‌کشی کنند یا آنها را مورد اذیت و آزار قرار دهند» (انجمن روان‌شناسی آمریکا، ۱۹۹۳: نقل در لطفی و بوستانی‌پور، ۱۳۹۶: ۱۴۱). همین موضوع باعث می‌شود که در برخورد با سایرین احساس راحتی نداشته باشند و در نتیجه تنهایی را بر ارتباط ترجیح می‌دهند.

آیدین شخصیت اصلی رمان «پارک شهر» دقیقاً چنین ویژگی‌هایی دارد. فردی که به دلیل خشونت پدر و گذشته تلخی که داشته، نگاه مثبتی به انسان‌ها ندارد و این موضوع در تمایل شدیدش به خلوت سرخانه پزشکی قانونی هویداست. خواننده رمان از همان آغاز که با نگرانی آیدین در خصوص نبود هیچ‌یاور و همراهی برای حمل تابوت مادر مواجه می‌شود، پی می‌برد که قرار است سرگذشتی مملو از تنهایی را بخواند: «جنازه را که دادند بیرون، ترس برم داشت کسی نباشد زیر جنازه را بگیرد» (سلطان‌پور، ۱۴۰۰: ۸). چرا که در فرهنگ ما ایرانیان، تعداد حاضران در مراسم خاکسپاری معیاری برای تشخیص میزان تنهایی افراد است. درست چند صفحه بعد از ماجرای مراسم خاکسپاری، صحنه حضور آیدین در سالن سینما آمده است که شاهد عیان دیگری است بر تنها افتادگی این شخصیت: «بیشتر آدم‌ها دونفری بودند، یا اگر گروهی و دسته‌جمعی بودند، گروه‌شان جمع نکبتی از دونفره‌ها بود که از دیدن‌شان بیشتر احساس تنهایی می‌کردم» (همان: ۱۰) و بعد از این صحنه است که به یک‌باره «یک لحظه انگار کسی گوشه دلم را آتش

زده باشد، دلم می‌خواست سروهمسری، چیزی کنارم بود» (همان: ۱۱). پس آیدین تصمیم می‌گیرد خودش را از این تنهایی کشنده نجات دهد. از همین رو درست در شب اول بعد از مرگ مادرش تصمیمش را با پدر در میان می‌گذارد: «می‌دونی بابا... می‌خوام زن بگیرم. الان نه، چهل‌م که گذشت، اول عاشق می‌شم بعد زن می‌گیرم» (همان: ۱۴). تصمیمی که هیچ‌گاه منجر به عمل ازدواج نمی‌شود.

او پیش از اقدام واقعی برای یافتن سر و همسر، بخشش برای نجات از تنهایی را در همراهی با زنی تن‌فروش به نام لیلا می‌آزماید. مردی که به اعتراف خودش، عاشق «جاهای غم‌انگیز و همچنین آدم‌های بیچاره» (همان: ۱۹) است و «خیلی وقت بود که مثل دختر ترشیده‌ها فقط با خودم، با دیوار، با شمعدانی‌های خشک‌شده پشت پنجره اتاقم حرف می‌زدم» (همان: ۲۱)، روبروی زن تن‌فروش که او را به دلیل بی‌عملی شامت می‌کند، می‌ایستد و می‌گوید: «بین، من دلم گرفته بود، گفتم یه کم با هم حرف بزنیم» (همان: ۲۳).

وقتی هم که از لیلا ناامید می‌شود، شکی برایش باقی نمی‌ماند که برای او جایی و کسی نمانده مگر همان مأوای همیشگی، یعنی سردخانه پزشک قانونی و همدم همیشگی‌اش مرگ. «مرگ تنها زنی بود که هر لحظه به من بوسه می‌داد» (همان: ۷۳). از همین روست که چاره‌ای ندارد مگر بازگشت «به خیابان پرترافیک بهشت، به جهنم پارک شهر، به خنده‌های شل‌وول جلال، به سرسام ترانه‌های ابی و دلتنگی‌های یک سرباز، به سردخانه و آغوش گرم مُرده‌ها» (همان: ۷۴-۷۳). در پزشکی قانونی هم که محل کار آیدین است و بیشترین زمانش در آنجا صرف می‌شود، تنها همدمان او یکی سربازی است که نامزدش او را رها کرده و با جوان دیگری ازدواج کرده است و دیگری مردی همیشه‌گرسنه، حریص و بی‌زراکت به نام «جلال». دو نفری که هرگز نمی‌توان برای‌شان نقش رفیق و همراهی را قائل شد که بخواهند آیدین را از تنهایی‌اش گُشنده رها سازند. از همین روست که آیدین بهترین پناه را آغوش گرم مردگان داخل سردخانه می‌بیند. زمانی هم که به خانه سوت‌و‌کُور و به تعبیر خودش «پراز هیچ‌کس» (همان: ۱۲۷)، بازمی‌گردد، تنها همدمش دیوارهای سرد و ساکت خانه‌اند: «سرم را گذاشتم روی دیوار راهرو و باهاش حال‌واحوال کردم. با دیوار حرف زدم» (همان). در همین بخش است که برای گریختن از انزوای گُشنده، به تکثیر تنهایی در فضای خانه می‌پردازد: «زیرپیراهنم را انداختم روی دسته صندلی، شلوارم را روی در پهن کردم، جوراب‌ها را گذاشتم سر آتش تلویزیون و پیراهنم را به دستگیره پنجره زدم. حالا دیگر تنها بودم و هر جا نگاه می‌کردم خودم را می‌دیدم با پیراهن آبی، شلوار سیاه، جوراب‌های خاکستری سوراخ و زیرپیراهن کهنه. خیلی غم‌زده. خیلی دلتنگ» (همان: ۱۲۷). مردی که معتقد است: «در دنیا چیزی تلخ‌تر از ورود یک آدم تنها به خانه‌ای که هیچ‌کس در آن منتظرش نیست وجود ندارد. یک خانه واقعا خالی، با مبل‌های خالی، میز خالی، دیوارهای خالی» (همان: ۲۰۷).

۴-۴- تأثیر توهم شنیداری و دیداری اسکیزوفرنیایی در تنهایی و کنش‌های مبتنی بر وسواس راوی روایت مدرن «پارک شهر»

پیشتر اشاره شد که شخصیت در رمان مدرن گرایش خاصی به تنهایی، انزوا و گریز از جمع دارد. ویژگی‌ای که در بیشتر موارد مبتلایان به اسکیزوفرنی نیز مشهود است. یکی از دلایل عمده این موضوع وجود زمینه‌های شنیداری و دیداری در فرد است. این نوع هذیان باعث بروز وسواس‌هایی همچون گمان‌های اندیشه، عاطفه یا دستوری خاص از سوی دیگران می‌شود. مسئله‌ای که شکل‌گیری اضطراب مورد آزار واقع شدن از تبعات اصلی آن است. اضطرابی که نتیجه‌اش ترجیح تنهایی بر اختلاط با دیگران است.

در بیشتر منابعی که به موضوع اسکیزوفرنی پرداخته‌اند، از توهم شنیداری و دیداری به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین نشانه‌های این بیماری یاد شده است (ر.ک: گنجی، ۱۳۸۸: ۲۶۲؛ وارنر، ۱۳۸۸: ۲۵). در این وضعیت، منشأ اصوات و تصاویر موهوم می‌تواند در داخل سر بیمار باشد و یا اینکه منشأ بیرونی داشته باشد. در حالت پیشرفته این نوع صداها و تصاویر، نقشی الهام‌بخش دارند و باعث بروز رفتارهایی می‌شوند که گاهی باعث آسیب‌رساندن فرد بیمار به دیگران می‌شود. درست مانند وضعیتی که شخصیت آیدین دچار آن است. نتیجه این وضعیت قتل دکتر رضایی به دست اوست. چرا که به این باور ذهنی رسیده است، که دکتر رضایی قصد تحقیر او را دارد. شخصیت لیلا را هم تقریباً به همین ترتیب و با اتکا به این ذهنیت‌های جعلی و دور از واقع می‌گذشد.

البته این مسأله در بخش‌های آغازین رمان چندان محسوس نیست؛ اما با پیشرفت روایت و ورود وسواس ذهنی آیدین به مراحل حادثه، این اختلال رنگی جدی به خود می‌گیرد. مثلاً در صحنه مواجهه نهایی او با «لیلا» و پیش از اقدام به قتل او، در عالم اوهام صدای خنده این شخصیت را می‌شنود: «گفتم: تو من رو ناامید کردی. خندید. گفتم: چرا می‌خندی؟ گفت: دیوونه، کی خندید، هان!» (سلطان‌پور، ۱۴۰۰: ۲۱۶) در همین صحنه اختلال شنوایی با توهم دیدن خون در دستان لیلا همراه می‌شود: «از انگشتش خون می‌آمد. چند قطره هم ریخت روی سرامیک‌های سفید کف گل‌فروشی. یک دستمال کاغذی بیرون کشیدم و گفتم: دستت داره خون می‌آد. - نه خون نمی‌آد، چرا اینجوری می‌کنی؟ انگار تو موهام شپش راه می‌رفت. سرم می‌خارید» (همان: ۲۱۵). در بخش پایانی رمان نیز توهم شنیداری به اوج خود می‌رسد تا آنجا که آیدین صداهایی را می‌شنود که در حالت عادی امکان شنیدن ندارند: «مرد بغل دستی روزنامه می‌خواند و انگار تو گوشم وزوز می‌کرد. با اینکه لب‌هاش تکان نمی‌خورد اما من صدای کلمات روزنامه را می‌شنیدم» (همان: ۲۲۸) اینکه علیرغم بسته بودن لب‌های فرد روزنامه‌به‌دست، آیدین صدای کلمات را

می‌شود نشان‌دهنده حالت حادی از توهم شنیداری است که هم‌زمان با اوج‌گیری اختلالات ذهنی این شخصیت، بروز پیدا کرده است. آیدین در ادامه باز از شنیدن صداهایی می‌گوید که اگرچه می‌توانند منشأ بیرونی داشته باشند؛ اما درحقیقت خاستگاهی به‌جز ذهن متوهم او ندارند: «صدای فین‌فین راننده، صدای نفس‌های زنی که جلو نشسته بود، صدای مردی که بعد از من سوار شد و ته‌ریشش را می‌خاراند و بعد دستش را کرد تو جیب شلوارش و خودش را خاراند» (همان). شکی نیست که یکی از اصلی‌ترین دلایل گرایش آیدین به تنهایی و انزوا، وجود همین اوهام آزاردهنده است. اوهامی که نه تنها این شخصیت را به سوی تنهایی و مردم‌گریزی سوق می‌دهد، بلکه زمینه بسیاری از رفتارهای ناهنجار و غیرانسانی را نیز در او فراهم می‌آورد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

مطابق ایده‌های مطرح‌شده از سوی چهره‌های پسا ساخت‌گرایی نظیر ژاک لاکان، فلیکس گوتاری و ژیل دلوز درخصوص نسبت میان اختلال اسکیزوفرنی با پسامدرنیسم، می‌توان قائل به وجود شباهت میان این دو پدیده بود، به‌ویژه آنجا که تجربه حجمی فرد اسکیزوفرنیک از جهان و درک دنیا به‌مثابه همه‌ای از صداها، به نظریه فرهنگی و اجتماعی پسامدرنیسم شباهت داده می‌شود که جهان را همچون حجمی ناهمگون از نشانه‌ها و گفتمان‌هایی می‌داند که هیچ کدام قادر به طرد آن دیگری نیست. با وجود این شباهت ادعایی که تاحدود زیادی قابل پذیرش به نظر می‌آید، دلایل محکم و مؤثری وجود دارد که بر نسبت میان ادبیات مدرن به‌ویژه ادبیات روایی مدرن با نشانگان بیماری اسکیزوفرنی دلالت دارد. دلایلی که هم در محتوای ادبیات داستانی مدرن مشهود است و هم در ساختار آن.

شباهت چشم‌گیر شیوه‌های خاص روایت‌گری به‌ویژه دو تکنیک «تک‌گویی درونی» و «جریان سیال ذهن» به‌عنوان تکنیک‌های خصیصه‌نمای ادبیات مدرن، با ویژگی ازهم‌گسیختگی ذهنی و به تبع آن زبانی افراد دچار اختلال اسکیزوفرنی دلیل محکمی بر پیوند میان این اختلال با روایت مدرن است. از سوی دیگر وجود صفاتی همچون مردم‌گریزی، تمایل به تنهایی و انزوا و بدگمانی به دیگران در شخصیت‌های آثار داستانی مدرن، این شخصیت‌ها را به‌نحو چشم‌گیری مشابه بیماران دچار اختلال اسکیزوفرنی نشان می‌دهد.

نکته مهم دیگر آنکه براساس الگوی پیشنهادی برایان مک‌هیل تشخیص مرز میان رمان مدرن از نوع پسامدرن، از طریق تمرکز بر عنصر غالب هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه ممکن خواهد بود. به این معنا که در رمان‌های پسامدرن بیشتر به مفاهیم هستی‌شناسانه پرداخته می‌شود و در نقطه مقابل رمان مدرن بیش از هر چیزی بر مفهوم شناخت و معرفت‌شناسی تمرکز دارد. موضوعی که به نظر می‌رسد بیشتر بر هدف به

چالش کشیدن قطعیت پیشامدرن در امر شناخت معطوف است. نکته قابل توجه در این میان آن است که شگردهایی نظیر جریان سیال ذهن، تعدد و تنوع زاویه دید، غیرقابل اعتماد بودن راوی و همچنین فضای توهم آمیز روایت که به گونه‌ای با وجود اختلال اسکیزوفرنی در راوی یا سایر شخصیت‌ها مرتبط است، همگی جزو مواردی محسوب می‌شوند که می‌توانند نقشی خطیر در برجسته‌سازی مفاهیم معرفت‌شناسانه در روایت داشته باشند.

برای تشریح بهتر مدعاهای ذکر شده، در این نوشتار رمان «پارک شهر» از هانیه سلطان‌پور با تمرکز بر شیوه انعکاس علائم عمده بیماری اسکیزوفرنی همچون ازهم گسیختگی روان و گفتار و دچار بودن بودن شخصیت اصلی به توهم، هذیان و مردم‌گریزی، بررسی و تحلیل شد. براین اساس می‌توان گفت میان اختلال اسکیزوفرنی با علائمی همچون برون‌ریزی غیرارادی گفتار درونی و گسست در شیوه تفکر و گفتار با ویژگی‌های عمده روایت‌گری در رمان‌های مدرن که بیشتر به شکل دو تکنیک «تک‌گویی درونی» و «جریان سیال ذهن» مصداق می‌یابد، هم‌خوانی چشم‌گیری وجود دارد. ادعایی که شواهد مربوط به افکار و گفتار راوی رمان یعنی آیدین اثبات‌کننده آن است. از سوی دیگر مردم‌گریزی و گرایش به انزوا و تنهایی در آیدین که از عوارض وجود اختلال اسکیزوفرنی در این شخصیت است، تطابق قابل توجهی با همین ویژگی‌ها در شخصیت‌های رمان‌های مدرن دارد.

تعارض منافع

تعارض منافی وجود ندارد.

بیانیه نحوه استفاده از هوش مصنوعی

من مقاله حاضر را در سال ۱۴۰۰ نوشته‌ام و در فرآیند نوشتن این مقاله هیچ دسترسی‌ای به هوش مصنوعی نداشته‌ام و در نتیجه هیچ بهره‌ای از آن نبرده‌ام.

منابع

امینی‌خو، معصومه؛ اسکندری، حسین؛ فلسفی‌نژاد، محمدرضا؛ برجعلی، احمد و پزشک، شهلا. (۱۳۹۴). خود و اسکیزوفرنی. *مطالعات روانشناسی بالینی*، ۶ (۲۱)، صص ۲۲۶-۲۲۱.

<https://doi.org/10.22054/jcps.2016.2390>

پاینده، حسین. (۱۳۹۵). *داستان کوتاه در ایران (داستان‌های مدرن)*. تهران: نیلوفر.

پاینده، حسین. (۱۳۹۷). *نظریه و نقد ادبی؛ درسنامه‌ای میان‌رشته‌ای*. تهران: سمت.

- دیچز، دیوید و استلوردی، جان. (۱۳۹۴). *رمان قرن بیستم، مندرج در کتاب نظریه‌های رمان از رئالیسم تا پسا مدرنیسم*، ترجمه حسین پاینده. تهران: انتشارات نیلوفر.
- ریتزر، جورج. (۱۳۸۴). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- سلطان‌پور، هانیه. (۱۴۰۰). *پارک شهر*. تهران: نشر چشمه.
- فروید، زیگموند. (۱۳۹۶). *تفسیر خواب*، ترجمه: احسان لامع و زهره روزبهانی. تهران: نامک.
- کوری، مارک. (۱۳۹۷). *نظریه روایت پسا مدرن*، ترجمه آرش پوراکبر. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- گنجی، حمزه. (۱۳۸۸). *روان‌شناسی عمومی*. تهران: ساوالان.
- لاج، دیوید. (۱۳۹۴). *رمان پسا مدرنیستی، مندرج در کتاب نظریه‌های رمان از رئالیسم تا پسا مدرنیسم*، ترجمه حسین پاینده. تهران: انتشارات نیلوفر.
- لطفی، علی و بوستانی‌پور، علیرضا. (۱۳۹۶). *شناسایی ویژگی‌های انسان سالم در مقام دفاعی. مدیریت و پژوهش‌های دفاعی*، ۱۶ (۸۴)، صص ۱۲۵-۱۵۳.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20086121.1396.16.84.5.3>
- لوئیس، بری و دیگران. (۱۳۸۳). *مدرنیسم و پسا مدرنیسم در رمان*، گزینش و ترجمه حسین پاینده. تهران: روزنگار.
- متس، جسی. (۱۳۹۴). *رمان پسا مدرن: غنی‌شدن رمان مدرن*، مندرج در کتاب *نظریه‌های رمان از رئالیسم تا پسا مدرنیسم*، ترجمه حسین پاینده. تهران: انتشارات نیلوفر.
- مرادی، ایوب. (۱۴۰۰). *عنصر غالب معرفت‌شناسانه در رمان نوجوان گفت‌وگوی جادوگر بزرگ با ملکه جزیره رنگها نوشته جمشید خانیان*. *نقد ادبی*، ۱۴ (۵۵)، صص ۱۰۰-۶۹.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20080360.1400.14.55.1.6>
- مک‌هیل، برایان. (۱۳۹۵). *داستان پسا مدرنیستی*، ترجمه علی معصومی. تهران: ققنوس.
- موقن، یدالله. (۱۳۶۹). *لوکاچ و مدرنیسم*. گردون، ۱ (۸ و ۹)، صص ۳۶-۳۱.
- مؤمنی، فرشته و رقیب‌دوست، شهلا. (۱۳۹۲). *رابطه زبان و تفکر در توهم شنیداری کلامی و گفتار هذیانی بیماران مبتلا به اسکیزوفرنی از دیدگاه فلسفه تحلیلی*. *زبان‌شناخت*، ۴ (۸)، ۱۷۸-۱۶۵.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۸۴). *عناصر داستان*. تهران: انتشارات سخن.

وارنر، ریچارد. (۱۳۸۸). *بهبود اسکیزوفرنیا، روان‌پزشکی و اقتصاد سیاسی*، ترجمه مهرنوش خوشنودی‌فر و همکاران. تهران: دانژه.

یاکوبسن، رومن. (۱۳۸۸). *وجه غالب*، ترجمه بهروز محمودی بختیاری، مجموعه مقالات ساخت‌گرایی، پساساخت‌گرایی و مطالعات ادبی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، صص ۱۰۹-۱۱۸.

یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۷۷). *روانشناسی ضمیر ناخودآگاه*، ترجمه محمدعلی امیری. تهران: اندیشه‌های عصر نو.

Persian References Translated to English

Aminikhou, M. and et al. (2014). Self and Schizophrenia (A case study). *Journal of Clinical Psychology Studies*, Vol. 6, No. 21, pp: 226-221. <https://doi.org/10.22054/jcps.2016.2390> [In Persian]

Corey, M. (2017). *Postmodern Narrative Theory*, translated by Arash Pourakbar, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]

Deitcher, D. and Stollwardi, J. (2014). "Novel of the 20th Century", contained in the book "Theories of the Novel from Realism to Postmodernism", translated by Hossein Payandeh, Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]

Freud, S. (2016). *Interpretation of Dreams*, translated by: Ehsan Lame and Zohra Rouzbahani, Tehran: Namak. [In Persian]

Ganji, H. (2009). *General Psychology*. Tehran: Savalan. [In Persian]

Jacobsen, R. (2009). "Dominant Element", translated by Behrouz Mahmoudi Bakhtiari, a collection of essays on constructivism, poststructuralism and literary studies, Tehran, Islamic Culture and Art Research Institute, pp. 109-118. [In Persian]

Jung, C. G. (1998). *Psychology of the unconscious*, translated by Mohammad Ali Amiri, Tehran: Andishehaye Asre Nou. [In Persian]

Lodge, D. (2014). "Postmodernist Novel", contained in the book *Theory of the Novel from Realism to Postmodernism*, translated by Hossein Payandeh, Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]

Lotfi, A. and Bustanipour, A. R. (2016). Identifying the Features of a Healthy Person in Defense Position. *Defensive Researches and Management*, Vol. 16, No. 84, pp: 125-153. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20086121.1396.16.84.5.3> [In Persian]

Lewis, B. and others. (2004). *Modernism and postmodernism in the novel*, selected and translated by Hossein Payandeh, Tehran: Rouzngar. [In Persian]

Mets, J. (2014). "Postmodern Novel: The Enrichment of the Modern Novel", included in the book *Theory of the Novel from Realism to Postmodernism*, translated by Hossein Payandeh, Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]

- Moradi, A. (2022). The Dominant Epistemological Element in The Novel "Conversation of the Great Wizard with the Queen of the Island of Colors" by Jamshid Khanian. *Literary Criticism*, Vol. 14, No. 55, pp: 100-69. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20080360.1400.14.55.1.6> [In Persian]
- McHale, B. (2015). *Postmodernist story*, translated by Ali Masoumi, Tehran: Qoqnous. [In Persian]
- Momeni, F. and Rakibdoost, Sh. (2012). The Relation between Language and Thought in Auditory Verbal Hallucination and Delusional Speech of Schizophrenic Patients: The Analytic Philosophy Perspective. *Language Studies*, Vol. 4, No. 8, pp: 165-178. [In Persian]
- Moqen, Y. (1990). "Lukács and Modernism". *Gerdon*, Vol. 1, No. 8 and 9, pp: 36-31. [In Persian]
- Mirsadeghi, J. (2005). *Story Elements*, Tehran: Sokhon Publications. [In Persian]
- Payandeh, H. (2015). *Short stories in Iran (modern stories)*. Tehran: Niloufar. [In Persian]
- Payandeh, H. (2017). *Critical theory; an interdisciplinary course book*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Ritzer, G. (2004). *Contemporary Sociological theory*, translated by Mohsen Salasi, Tehran: Elmi. [In Persian]
- Soltanpour, H. (2021). *Parke Shahr*. Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Warner, R. (2008). *Schizophrenia improvement, psychiatry and political economy*, translated by Mehrnoosh Khoshnodifar et al., Tehran: Danje. [In Persian]